

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:50
sssjournal.com

pp.6674-6679
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 21/09/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/11/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.11.2019

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKLERDE OK İLE HABERLEŞME VE DAVETİYE GÖNDERME ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

A STUDY ON SENDING INVITATION AND COMMUNICATION WITH ARROW FROM PAST TO PRESENT IN TURKS

Öğr. Gör. Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI

Gaziantep Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Gaziantep/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1905>

Reference : Tuzcuoğulları, Ö.T. (2019). "Geçmişten Günümüze Türklerde Ok İle Haberleşme ve Davetiye Gönderme Üzerine Bir Çalışma", International Social Sciences Studies Journal, 5(50): 6674-6679.

ÖZ

Ok, yüzyıllarca Türk'ün vazgeçilmez silahı olmuştur. Türk okçularının maharetli olması, çok iyi eğitilmiş atlara sahip olmaları ve çok güçlü yaylar kullanmaları, onları yüzyıllarca yenilmez yapmıştır. Dönemin en etkili silahı olarak ok ve yay; Asya da, Afrika da ve Avrupa da olmak üzere üç kıtada hüküm süren Türklerin at üstündeki gücüdür. Manevi anlamda; hâkimiyet ve tabiiyetinde sembolü olan ok ve yayın bu anlamdaki kültürel varlığı, en az savaştaki etkinliği kadar sürmüştür ve hatta günümüze kadar gelmiştir. Tabiiyeti altındaki boylara ok göndermek, çağırın, yani haberleşmenin sözsüz anlatımıdır. Yine, dost olmayan kavim ve milletlerin hükümdarlarına yazılı oklar ya da fetihnameler göndermek "ok" a yüklenen anlamlardır. "Ok" ve "okı (mak) fiilinin ilişkisi; Gabain'e göre "çağırın, davet etmek" anlamında kullanılmaktadır. Ok'un bir davet sembolü, haberleşme, tehdit ve ürkütme amacıyla kullanılmasına, geniş Türk tarihinde her ordu ve devlet anlayışında rastlamak mümkündür. Asya'dan Anadolu'ya kadar hüküm sürmüş tüm devletlerde ok ve yay hakimiyet ve tabiiyet anlayışını yitirmemiş, haberleşme ve davet savaş dışında da manevi varlığını sürdürmüştür. Yakın zamana kadar kırsal kesimlerde; toylara, düğünlere ve güreşlere davetlerde, haberci ile haber gönderme devam etmekteydi. Okı, okuntu; yani haberin, davet edilen kişilere; okucu ya da okuyucu olarak adlandırılan kişiler tarafından iletilmekte iken, artık bunun yerini yazılı davetiyeler ya da elektronik ortamda gönderilen mesajların aldığını görüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Ok, Okuntu, Okuyucu, Haberleşme, Davetiye.

ABSTRACT

The arrow has been an indispensable weapon of the Turks for centuries. The skill of the Turkish archers, their well-trained horses and the use of very strong bows have made them invincible for centuries. Bow and arrow that was the horsemen power of the Turks who rule in three continents Asia, Africa and Europe, was the most effective weapon of the period. In the spiritual sense; arrow and bow, which is the symbol of domination and nationality, have survived and even survived to the present day, at least as much as its cultural presence in this sense. Sending arrows to his subordinates is non verbal expression of communication. Sending written arrow or "fetihname" to the rulers of unfriendly tribes and nations are them being imposed on the "arrow". The relationship between "ok" and "okı" is used to mean "inviting" according to Gabain. The use of arrow as an invitation symbol, communication, threat and intimidation can be found in every army and the state in broad Turkish history. In all the states that ruled from Asia to Anatolia, the bow and arrow did not lose their sense of sovereignty and nationality, and continued to be spiritual except forward. Until recently in rural areas, in the invitations to entertainments, weddings and wrestling shows, continued sending news with the messengers. While the arrow is being communicated to the invited people by the so-called readers, we now see that it is replaced by written invitations or electronic messages.

Keywords: Turks, Arrow, Read, Reader, Communication, Invitation.

1. GİRİŞ

Türklerde okçuluğun 5000 yıl öncesine kadar gittiği düşünülmektedir. Ok ve yay dönemin en güçlü ve etkili silahıdır. Bu nedenle ok ve yaya dönük semboller bazı Türk Devletlerinin bayraklarında, boyların flamalarında, tuğlarında, paralarında ve hatta fetihnamelerinde dahi kullanılmıştır. Ok ve yayın bu anlamda ritüel bir geçmişe sahip olduğu aşikardır. “Türkler bu silahları bir savaş araç-gereci olmasının ötesinde, önemli bir kültür öğesi olarak kabul etmişler, bu silahlar etrafında birtakım teamüller oluşturarak siyasi ve hukukî sembol olarak kullanmışlardır”(Göksu, 2008; Göksu, 2010). Ok’un bir iletişim aracı, tehdit, güç ve bazen de davetiye anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan ok’un: ülke topraklarının paylaşımı, düğün, otağı ve gerdek yerinin tayini, boy ve oymak adı, armağan verme, paylaşırma, tehdit, bağışlama, bir araya toplama, hâkimiyet, tabiiyet, davet gibi anlamlarda kullanıldığını biliyoruz” (Zal, 2007). Bu davetler: bazen toya, düğüne, ad koyma merasimine iken, bazen de: bir savaşa davetin, toplanmanın, birlikte hareket etmenin habercisi olmuştur. Eski Türklerde savaşmadan tabiiyeti altına almak içinde korkutma ya da tehdit amaçlı ok ile davet gönderildiğini görmekteyiz.

Okuntu ise davetiye anlamına gelmektedir. “Küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı”(TDK, 2018) anlamına gelmekte, okuntuyu götürene ise okucu-okuyucu-mumcu denilmektedir. Okuntuyu götüren okuyucunun da bazı vasıflara sahip olması gerekir ki bu, yöreden yöreye değişkenlik gösterebilmektedir. “Divan ü Lügati’t Türk’te (ol meni ogıdı: o beni çağırdı) şeklinde karşılaştığımız bu kavram, Kutad gu Bilig’de (okıcı: davetçi: okıkıcı, okıtçı: davetçi) gibi anlamları içermekte olup davet etme, paylaşırma gibi anlamları bünyesinde taşımaktadır”(Alptekin, 2009).

Günümüzde bu adetler artık yapılmamaktadır. Düğüne, güreşe, eğlenceye çağırma yöntemleri teknolojinin gelişmesiyle birlikte geleneklerin kaybolmasına sebep olmuştur. Hem okçuluk, hem de okuntu Eski Türklerden beri günümüze kadar gelen bir davet geleneğinin zaman içerisindeki değişimini göstermektedir. Bu değişim, kelimenin kökünün aynı kalmasının yanı sıra davet ve davetin yöntemlerinde, doğal olarak daveti götürenin niteliklerinde farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede; “Geçmişten Günümüze Türklerde Ok ile Haberleşme ve Davetiye Gönderme” adlı çalışmamızda Eski Türklerden itibaren okçuluk ve ok a yüklenen anlamların irdelenmesi, günümüz haberleşme ve davetiye gönderme usulleri ile ilgili olarak karşılaştırmaya ve bağlantılarını ortaya koymaya çalışılmıştır.

2. OK

Ok ve yay, hem savunmada kullanılan hem de hücumda kullanılan dönemin en etkili silahlarından biridir. Türklerde “yay” metbülük, “ok” ise tabilik sembolü olarak görülmüştür. Ok almayan ise tabi olmayan anlamına gelir ki “Ok u olmayan hükümdarsız, sahipsiz ve himayesiz demektir. Bu medlülü dolayısıyla ki bizce bugün kullandığımız öksüz de buradan gelerek babası, sahibi olmayan çocuk demektir”(Turan, 1945). Bu anlamda ok bir boyu ya da onun altındaki aileleri temsilden çok askeri bir gruplamayı temsil etmektedir. Ok, atan kişiye aittir, dolayısıyla atan kişinin kimliğini taşıması beklenir ki, öldürenin kim olduğu anlaşılın. Roux, buna dayanarak; “Ok’tan türeyen oku-fiili (okumak, öğrenmek) gibi ok da okunuyordu”(Roux, 2011) ifadesini kullanmıştır.

Bunun yanı sıra Türklerde ok kimlik belirleme ve nüfus sayımlarında da kullanıldığını görüyoruz. Heredotos ise nüfus sayımının, herkese dağıtılan ok uçlarının bir kazanda toplanıp sayılması ile yapıldığından bahseder.

3. OKUNTU, OKULUK, OKUNUK, OKICI VE OKUCU

“Türkiye Türkçesinde çağırma davet etmek anlamını kaybederek, anlam daralmasına uğrayan fiil bazı nüanslarla ağızlarda bu anlamını korumaktadır: Oku-ı /okıntı / okundu /okuyuntu (küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı). Okucu / okuntucu / okuy(u)cu (düğüne çağrı yapılan kimse). Okuluk (çağrı yazısı). Okunuk / okulu / okuyuntu (düğün ya da bir yere çağrılmış olan).”(Baran, 2008)

“Dîvânü Lûgati’t-Türk’te çağırma anlamında (ol meni okıdı) “okı- (dı/mak)”(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Gümüş, 2019) ve Kutad gu Bilig’de geçen davetçi, davet eden anlamlarından bahsetmiştik. Anlaşıldığı üzere; “Orhon yazıtlarından Divanü Lûgat it-Türk’e ve eski Osmanlıcaya kadar bütün Türkçe metinlerde (okumak) mastarı bugünkü manasıyla birlikte (çağırma, davet etmek) ve (okuşmak) da (çağırışmak) manalarına gelmektedir. Bugünde Anadolu’da, düğünlerde çağırıcı, davet edici manasında kullanılan (okuyucu) kelimesinin menşei de buna bağlanır”(Turan, 1945).

Bir başka gelenek olan: “Ok atarak evlenme, başta Dede Korkut Hikayeleri’nde olmak üzere, pek çok metinde evlilik şartı olarak bilinmektedir. Gelinin otağının dikileceği yerin belirlenmesinde de ok atma işleminin yapıldığını hatırlatmak isteriz”(Alptekin, 2009). Anadolu’da da davet etmek anlamına gelen ve düğün, güreş, bayram gibi önemli günler için okuntu gönderme bu geleneğin bir devamı olarak görülmektedir. Dokuzöl Köyü’nden Mehmet İşbilir (D.Y.1938) “Düğün sahibi durumuna göre çevre köylere de haber salmak ister. Bu durumda okuyucu bulur ve davetini gönderir”(Tuzcuoğulları vd. 2013) demektedir. Okuyucu çoğunlukla ihtiyacı olan zor geçinen kişilerden seçildiği bilinmektedir. Bu seçim hemen hemen Anadolu’nun her yerinde böyle yapılmaktadır. Çiftlik Köyü’nden Musa Akgün; “Okuyucu bu işi önemli bir vazife bilir, ona göre giyinmek, düzgün davranmak gerekir”(Tuzcuoğulları vd. 2013) ifadelerinde bulunmuştur.

Okuntunun; düğün, toy, bayram yanı sıra köylerde organize edilen güreşi ve başka geleneksel sporlar içinde gönderildiğini görüyoruz. Bir zamanlar Gaziantep ve Hatay’ın köylerinde çokça yapılan Aba Güreşlerine çevre köylerden iyi güreşçileri davet etmek adettendi. Yakın zamana kadar bu âdetin devam ettiğini, bayramlarda ve düğünlerde güreşçi çağırma işinin titizlikle yapıldığı görülmüştür. Bu konuya dair; “Aba Güreşi’ne katılan pehlivanlar ne kadar çok ve ne kadar iyi olursa düzenleyen ağa o kadar gururlanırdı”(Tuzcuoğulları vd. 2013) şeklinde Hikmet Göğebakan aktarmıştır. Yine, “Gaziantep İli’nin Barak köylerinde karşılıklı iki takım halinde oynanan Höl isimli mücadele oyunu yakın geçmişe kadar oynanmıştır”(Tuzcuoğulları, 2016). Bu oyunun Türkmenlere ait olduğunu ve Gaziantep’in Barak bölgesindeki köylerde geçmişte çok fazla oynandığını literatürden anlaşılmaktadır. Bu oyun ile ilgili hangi köylerde kimlerin iyi oyuncu olduğu dönemin oyuncularını tarafından bilinmekte ve takip edilmektedir. Bu konu ile ilgili; Mehmet Duran Tiryaki (D.Y. 1942), Halef Karaoğlu (D.Y. 1921), Hüseyin Yılmaz (D.Y. 1910), Nedim Özer (D.Y. 1935), Derde Tiryaki (D.Y. 1920); “Höl maçlarını bazen diğer köylerdeki arkadaşlarla da yapardık. Bunun için önceden maç yeri ve zamanı için diğer köye okuyucu gönderip anlaşırdık. Hangi köyde en berk oyuncu kim biliniyor, ona göre takım oluştururduk. Okuyucu karşı köydeki oyuncuları tanır, bilir bizle tartışır söylerdi”(Tuzcuoğulları, 2008) ifadelerinde bulunmuşlardır. Daveti götürenin de oyunu bildiği, gittiği köylerde oyuncular ile sohbet ettiği anlaşılmaktadır.

Okuntu’yu götürcek kişilerde titizlikle seçilmektedir. “Ayağı çabuk, hafızası kuvvetli, çevreyi tanıyan, konuşmasını bilen, düğün sahibinin itibarına hâle getirmeyecek, genellikle maddi durumu çok iyi olmayan bir erkek ya da bir kadın davet işiyle vazifelendirilir. Bazı yörelerde erkek için erkek, kadın için kadın okuyucu göndermek adettendir”(Dervişoğlu, 2015). Çünkü, okuntu yapan kişi davet ettiği kişilerden durma göre hediyeler alır. Okuntuya gönderilen kişinin fakirlerden, dullardan ya da durumu iyi olmayan kişilerden seçildiğini biliniyor. Okuntuyu alan kişinin durumuna göre bulgur, pirinç ve başka bakliyatlar hediye edilir. Bazı yörelerde okuyucunun yanına bir çocuk takılması, onunda verilen hediyelerden faydalanması içindir.

4. RİTÜEL AÇIDAN OK

Eski Türklerde, döneme ait en önemli silahlara bazı ritüeller yüklendiğini de görmekteyiz. “İslam öncesinde yeminlerin de bir davet/çağrı aracı olan ok-yay üzerine yapılması, ok ve okçuluğa yüklenen dini boyutun ve önemin açık bir göstergesini oluşturmaktadır”(Küçük, 2018). Belki de ok yapımında kullanılan düzgün çubukları havaya atıp yere düştükten sonra kehanette bulunmak bir nevi falcılık olarak algılanabilir. Roux bu kehanet konusunu; “Türkler, üç ayrı gruba bölündükten sonra, üç çubuğu havaya atarak kaderlerini öğrenmek istediler: Bu çubuklardan biri güneye düştü ve grubun öncü kısmı Hindistan’a yöneldi, diğeri kuzeybatıya ...” (Roux, 2011) şeklinde açıklamıştır.

Türklerde at üzerinde dört yöne ok atmak süvarilikte gelinen en son noktadır. Türklerde Hükümdar, “en usta okçu kabul edilmekte ve dört yöne ok atarak kötü ruhları kovan bir kam olarak da görev yapmaktadır” (Esin, 2001; Küçük, 2018). Yine, şaman ayinlerinde göğre ok atarak kötü ruhlar ile münasebet kurmakta, yay ve oku göğre yükselmede araç olarak kullanılmaktadır. “Prelojik düşünceye göre, ok la kartal arasında belli benzerlikler vardır. Ok un sivri ucu kartalın gagasına benzerken, arkasındaki kartal tüyleri ise bu ortaklığı pekiştirir konumdadır. Her ikisi göğün enyüksek katlarına çıkma yetisine sahip kutsal varlıklardır. Ve yine, her ikisi de haber ulaştırma ve haber getirme gücün sahibidirler”(Öngel, 1999).

Uygurların ataları olarak bilinen Kao-chi’lerin “yıldırımın düştüğü yere gidip bağrımları ve göğre ok atmaları”(Turan, 1945) kötü ruhlara karşı yapılan dinsel bir karşı koyuşu mu? ifade etmektedir.

5. HABERLEŞMEDE OK KULLANIMI

“Türk Hakanları yabgu (melik) lara ve beylere bir haber yazmak istediği zaman vezirini çağırır ve okunu yarmasını ve üzerine nakışlar yapmasını emreder. Savaş ve barış zamanında bu yazılı oku kullanır ve gereğini yaparlar”(Turan, 2008).

Osmanlı döneminde ise menzil yarışlarında farklı oklar kullanılır. “İlk atılan ok’a kılavuz denilirdi ve bu ok haylice muteber tutulurdu. Bu (çavuş) okudur; rüzgarın tesiri ile giderken ses çıkarır, haberci ok’tur”(İrtem, 1939). Esasen çavuş rütbesi ve çavuş oku (haberci ok) Orta Asya Türk devletlerine kadar gitmektedir. Mete hanın icadı: vızıldayan ok, ıslık çalan ok olarak bilinen çavuş oku Hunlar döneminde düşmanı korkutmak için kullanılmasının yanı sıra habercilikte de kullanılıyordu. Çavuş oku denmesinin sebebi bir üst rütbenin haber ulaştırmak amacı ile kullanmasından kaynaklanmaktadır.

“Çin kaynaklarına göre 735 ve 737 yıllarında Tu-kiular (Gök Türkler) tarafından Çin’e elçi olarak gönderilen kişinin (Çö-pi-se) unvanını taşıdığını ve bu çavuşun en eski biçimi olduğunu bildirmektedir”(Solmaz, 2018). “Islık çalan okların ordunun hareketlerin kontrol etmek için kullanıldığı, Osmanlı döneminde ise (çavuş oku) olarak bilindiği ifade edilmiştir”(Ögel, 2010; Temizkan ve Çoban, 2015).

6. OK İLE DAVETİYE GÖNDERME

Eski Türklerde devlet geleneği olarak yerleşmiş bir davranış vardır. “İlk devirlerden günümüze kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılan (ok) kelimesinin, eski Türkçe deki (çağırma, davet etmek) anlamında ki (okı) fiiliyle ilişkisi, ok’un bir davet sembolü olarak kullanılışının açık bir delilidir”(Turan, 1945).

Eski Türkler başka bir devlet liderini davet edecekleri zaman ok gönderirler. “Kağan, savaş veya başka bir mesele için kabilelerini, boylarını toplamaya karar verdiğinde, boyların her birine birer ok gönderirdi. Okların alındığını gören kağan çağrının yerine ulaştığını, yani, ok ile gönderilen bir tür mektubun okunduğunu görür, okunmuş oklara karşılık olarak boy beyleri ile kağan toplanırdı”(Babayıkt, 2018). Karahanlı Hükümdarı İlig Han Samaniler ülkesini bölüşmek için Sultan Mahmut’a yaptığı teklife menfi cevap alınca onunla savaşa hazırlandı. Bu münasebetle memleketin her tarafına, kabilelere oklar göndererek büyük bir ordu topladı”(Turan, 1945) Selçuk Hükümdarı Arslan Yabgu ile Sultan Mahmut arasında geçen bir konuşmada Arslan Yabgu’nun tabiyeti altındakilere ok göndermesi ile ne kadar asker toplayabileceği anlaşılmaktadır. Sayılar biraz abartılmış gibi gözükse de okun davet anlamı açıkça görülmektedir. Bu anekdotta “Sultan Mahmut Arslan Yabgu’ya, kendisine bir yardım yapılmak gerektiği zaman ne kadar kuvvet gönderebileceğini sorunca Arslan Yabgu ona: Bu oku gönderirseniz yahut bu oku kendi kabileme gönderirsem size yüz bin kişilik bir kuvvet sevk edebilirim; eğer şu öteki oku Balhan dağına gönderirseniz elli bin kişilik bir kuvvet daha yollayabilirim dedi. Daha fazla bir kuvvet lazım olursa ne gönderebileceğini soran Mahmut’a: Bu yayı Türkistan’a gönderdiğiniz zaman size iki yüz bin kişilik kuvvet gelebileceğini söyledi”(Turan, 1945). Artuklu Hükümdarı Davut’da “Türkmenler arasında öyle bir nüfuz ve şöhrete sahiptir ki, onun bir oku onların (Türkmenlerin) obalarına gittiği zaman kadın-erkek herkes bu işaretin gelişini ilâhî bir takdis sayar, bütün Oğuz boyları yardımına koşarak derhal 20.000 savaşçı toplanırdı”(Esir, 1963; Turan, 2002; Göksu, 2010) şeklinde İbnü’l-Esîr’in eserinden okuyoruz. Yine, Harzemşah Celalettin Mengüberti’nin Harput seferi öncesi “sultanın onlarda adet olduğu üzere, kırmızı oklar göndererek askeri başbuğları topladı ve Harput’a doğru hareket etti”(Nesevi, 1895; Turan 1945) denilmektedir.

Bazen, ok gönderme; büyükten küçüğe, hükmeden den tabiye, bir hediye ve dostluk mahiyetinde gönderilse de “ok”un tabiyet sembolü olarak yerini koruduğunu görüyoruz. “Çin”de kurulan To-pa (Tabgaç) Devletinin hükümdarı Mo-ti’nin, devlet büyüklerine ok vererek nasihatlerde bulunduğu bilinmektedir. Uygurların cediti olan Kao-kiu’lerin reisi de To-pa Devletine iki okla birlikte hediyeler göndermiştir ki bu olayı Kao-kiu reisinin o tarihlerde (491) zayıf düşen To-pa’lar karşısında kendini üstün telakki ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür”(Turan, 1945; Göksu, 2010).

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk kültüründe eskiden beri var olan okuma geleneğinin günümüze gelene kadar evirildiği görülmektedir. Eski Türkler de ok ile birlikte gönderilen yazının okunması, ok ile davet gönderme işi (okuntu-okuyucu-okucu) anlamına dönüşerek değişik hediyeler gönderme suretiyle davet etme ve daveti okuma şeklinde yakın zaman kadar yaşatılmıştır. Ok; etkili bir savaş aracı olmasının yanı sıra uzağa fırlatılabilmesi, bir haberi, çağırma, tehlikeyi ve bazen de taarruzu anlatmanın ulaştırmanın bir yolu olmuştur. Eski Türklerde:

ok ile davet gönderme: kutlama için, toy için, düğün için, birlik ve beraberlik için, hakimiyet için, savaşa gitmek için yapılır iken, Anadolu da: kına, düğün, güreş ve kutlamalar için okuntu gönderildiğini görmekteyiz. Nasıl ki; Eski Türkler den kalan bu okuyucu ve ok gönderme amacını taşıyan gelenek Anadolu ya azalarak geldiği gibi, günümüzde artık gelişen teknoloji ile yakın zamana kadar Anadolu'da da var olan okuyucu-okuntu şeklindeki davet gönderme geleneği artık son bulmuştur.

KAYNAKÇA

- Alptekin B., (2009), “Ceyhun’dan Ceyhan’a Evlenme İle İlgili Bazı Kavramlar (Kalın, Saçı, Okuntu, Aşerme, Toy) Üzerine”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:39, s.307-321.
- Baran B., (2008), “16. Yüzyıldan Günümüze Anlam Değişimleri Üzerine Bir İnceleme”, International Journal of Filologia, Yıl:1, Sayı:1, s.1-13.
- Esin, E. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, s.122.
- Ercilasun, A. B.; Z. Akkoyunlu., (2018). “Dîvânü Lugâti’t-Türk: Giriş - Metin - Çeviri - Notlar – Dizin” Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göksu E., (2008), “Türk Kültüründe Silah”, Ötüken Neşriyat, s.128-198.
- Göksu E., (2010), “Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2, s.986-1011.
- Gümüş İ., (2019) “Bir Kültür Ekonomisi Dönüşüm Serüveni: Okuntu’dan e-davetiye’ye”, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (15), 227-241.
- Küçük M.A., (2018) “İslam Öncesinden Sonrasına Türk Geleneğinde Bir Yaşam Stili: Okçuluk”, International Journal of Cultural and Social Studies, Volume: 4, Issue 1, s:178-191.
- Nesevi., (1895) “Hist, du Sult. Djelalettin Maukobirti” Fr.Terc: Houdas, Paris. P.343
- İbnü’l-Esîr, (1963), “et-Tarihü’l-Bâhir fi’l-Devleti’l-Atabekiyye bi’l-Mavsıl”, (Tahkik: Abdulkadir Ahmed Tuleymat), 38-39;
- insan ve hayat.com/bir-davet-geleneği-okuntu/Mehmet dervişoğlu. 01.10.2015.
- İrtem S.K., (1939) “Türk Kemankeşleri” Ülkü Basımevi, s:31.
- Ögel B., (2010) “Türk Mitolojisi”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:1, s:8.
- Öngel H.B., (1999), “Erken İç Asya Şaman Geleneklerinde Ok-Yay Simgeselliği ve Okçuluk”, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, IV, 4:51-72.
- recepbabayıgit.blogspot.com/2008/01/ok-okuntu-oksuz.html, Recep Babayığit, “ok - okuntu - öksüz” 31.01.2018
- Roux J.P., (2011), “Türklerin ve Moğolların Eski Dini”, Kabalıcı Yayınevi, Çev: Aykut Kazancıgil, s.89.
- Solmaz S., (2018) “Çavuş Unvanının Kökeni, Anlamları ve Türkiye Selçukluları Döneminde Kullanımı”, SUTAD (43), s:423-436.
- Temizkan A.; Çoban R.E., (2015) “Dedem Korkut Kitabındaki Silah Terminolojisi Üzerine Bir İnceleme”, Türk Dünyası İncelemeler Dergisi, 15/2, s:15-28.
- Turan O., (1945) “Eski Türklerde Ok’un Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”,Belleten IX/35, Temmuz, s:305-318.
- Turan O., (2002), “Selçuklular Zamanında Türkiye”, İstanbul, s.189
- Turan O., (2008) “Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti”, Ötüken Yayınları, s:410.
- Tuzcuoğulları Ö.T., (2008), “Gaziantep İli’nde Bazı Barak Köylerinde Karşılıklı Oynanan Toplu Mücadele Oyunu Höl”, Uluslar arası Gaziantep Araştırmaları Sözlü Kültür, Dil ve Edebiyat Sempozyumu, 10-12 Nisan 2008, Gaziantep-Türkiye.
- Tuzcuoğulları Ö.T.; Abakay U.; zdemir M.; Gerek Z.; Koyunlu A., (2013), “Evaluation on Convenances of Gaziantep Aşırtmalı Abla Wrestling”, International 1. Balkan Symposium in Sport Sciences, 30 May-02 June 2013, Tetova-Macedonia.

Tuzcuoğulları Ö.T., (2016), “Collective competition game played against each other in some Barak Villages in Gaziantep”, European Journal of Physical Education and Sport Science, Volume 2, Issue 5, s.68-75.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, sozluk.gov.tr (08.09.2019)

Zal Ü., (2007) “Türk Kültüründe Ok’ların Taşıdığı Anlamlar ve Okumak Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine”, Türk Dünyası Araştırmaları, Mart-Nisan, s:69-82.